

Наталія ХАРЧЕНКО,
*кандидат педагогічних наук,
в.о. завідувача, доцент кафедри
природничо-математичної освіти
Рівненського ОІППО*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАКЛАДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Із метою забезпечення конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне і здорове освітнє середовище, збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу Указом Президента України схвалено **Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі** (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>), реалізація якої передбачена до 2024 року.

Стратегія ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, вміннями, навичками, способами мислення щодо:

- створення і підтримки здорових та безпечних умов життєдіяльності в повсякденному житті та в умовах надзвичайних ситуацій;
- оцінки наявних ризиків та небезпек навколишнього середовища та управління ними на індивідуальному рівні;
- адвокації здорового способу життя та протидії шкідливих для здоров'я звичок;
- вироблення навичок збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, гігієнічних навичок, підтримання нормальної ваги тіла, репродуктивного здоров'я тощо);
- моделей продуктивної міжособистісної взаємодії у різних сферах суспільного життя;
- знань і навичок здорового харчування;
- усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності за якість свого життя.

Надзвичайно важливим є оволодіння всіма зазначеними компетенціями не лише здобувачами освіти, їхніми батьками, педагогічними працівниками, наставниками, асистентами, які працюють із дітьми шкільного віку, забезпечуючи їхнє навчання, виховання та розвиток.

У документі зазначається, що розв'язання потребують проблеми, серед яких низький рівень культури безпечної поведінки та ненасильницької взаємодії; погіршення стану здоров'я учнів; недостатній рівень доступності, безпечності та комфортності умов шкільного навчання.

Причинами таких проблем посадовці, за наслідками всеукраїнських досліджень, вважають:

- відсутність у переважної більшості дітей звичок здорового способу життя, зокрема здорового харчування, низький рівень рухової активності,

несформованість навичок безпечної поведінки та невміння безконфліктно комунікувати;

- уразливість дітей шкільного віку у процесі використання інтернету, недостатність навичок безпечної поведінки в інформаційному середовищі, неконтрольований доступ до інтернету;

- недостатній рівень ефективності освіти, що забезпечує соціальний і здоров'язбережувальний компоненти навчання, медіа- та цифрову грамотність учнів, що можуть сприяти безпечній життєдіяльності, збереженню та зміцненню здоров'я, веденню здорового способу життя, безпечній комунікації;

- недостатність і застарілість матеріально-технічної бази закладів освіти, що необхідна для здобуття якісної освіти та всебічного розвитку дітей;

- недостатня увага до створення у закладах освіти умов, що забезпечують фізичну безпеку та доступність освітнього середовища для всіх учнів, зокрема з особливими освітніми потребами;

- відсутність ефективного та системного підходу в закладах освіти щодо попередження та реагування на прояви насильства та булінгу;

- неналежні умови для організації достатнього, якісного, безпечного, збалансованого харчування дітей у закладах освіти, відсутність стандартизованих норм харчування;

- недостатній рівень медичного обслуговування та психологічного супроводу учасників освітнього процесу;

- низький рівень залучення батьків до формування гігієнічних навичок та засад здорового і безпечного життя їх дітей;

- недостатнє використання ресурсів взаємодії та партнерства між учасниками освітнього процесу, закладами освіти і закладами охорони здоров'я, закладами культури, правоохоронними органами, соціальними службами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, а також ресурсів волонтерської допомоги за відповідними напрямками.

Отже, реалізацію Національної стратегії передбачається здійснювати за такими напрямками:

- здоров'язбережувальна складова освіти – формування та розвиток відповідних компетентностей щодо здорового та безпечного життя;

- посилення рухової активності через комплексний підхід до фізичного розвитку учнів, їхньої рухової активності, широке залучення громадськості до культури фізичної активності;

- формування культури та звичок здорового харчування;

- профілактика інфекційних та неінфекційних захворювань, надання екстреної медичної допомоги у випадку невідкладних станів, постійне спостереження за станом здоров'я учнів;

- психологічна та соціально-педагогічна підтримка учасників освітнього процесу;

- безпечність, доступність та інклюзивність освітнього середовища;

- міжсекторальна взаємодія соціальних інституцій – спільні зусилля державних органів, органів місцевого самоврядування та громадськості з метою всебічного розвитку та безпеки дітей.

Такі орієнтири слугують основою стратегії формування здоров'язбережувального середовища через модель побудови освітнього процесу на пріоритетах принципів педагогіки здоров'я. Великого значення у створенні оптимальних умов для збереження і зміцнення здоров'я учасників освітнього процесу мають батьки та педагогічні колективи закладів освіти.

Ключовими методологічними підходами здоров'язбережувальної технології в контексті особистісно розвивальної парадигми як умови актуалізації вільного та творчого самовираження школярів є:

- система знань з основ здоров'я – засіб розвитку особистісного потенціалу дитини, здатності до власного вибору здорових життєвих стратегій та поведінки у безпечному довкіллі;
- здобувачі освіти (учень / учениця) як суб'єкти навчання – особи, які вчать самі себе під керівництвом учителя;
- формування егалітарної свідомості в учнів шляхом орієнтацій учнів на паритетні стосунки, цінності рівності з врахуванням гендерної компоненти в системі валеологічних знань.

Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів спрямоване на становлення самостійності, соціальної причетності та активності, утвердження здорового способу життя, розвитку здатності до співпраці в різних середовищах, упевненості в собі та доброчесності заради безпеки, добробуту та сталого розвитку. Спільним у меті навчання на різних рівнях є формування системи:

- знань про основні поняття та терміни, чинники й діяльність, що становить загрозу або користь для життя, здоров'я та добробуту власного й оточення;
- умінь та мотивацій щодо визначення альтернатив, прогнозування наслідків, ухвалення рішень із користю для власної безпеки та безпеки інших осіб;
- поведінкових проявів у реальному житті: етичних учинків; здорових звичок; умінь аналізу ситуацій та оцінки ризиків та наслідків; підприємливості тощо;
- адвокація переваг здорового способу життя й профілактика шкідливих звичок на рівні від особистого до суспільного.

У процесі втілення програмних складників пропонуємо вчителю ширше використовувати можливості академічної свободи, серед яких:

- самостійний вибір послідовності викладення навчального матеріалу в межах одного навчального року, але без порушення логіки викладу в межах розділу;
- зміни в орієнтовній кількості годин, передбачених модельною навчальною програмою для вивчення тем або розділів;
- добір об'єктів для вивчення та включення в зміст освіти прикладів зі свого регіону.

Варто зауважити, що в освітньому процесі вчителі закладів загальної середньої освіти можуть використовувати *лише навчальну літературу, що має*

гриф МОН або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідною комісією Науково-методичної ради МОН.

Ураховуючи викладене вище, рекомендуємо акцентувати увагу на реалізації таких складових:

1. Детальний аналіз **Державного стандарту базової середньої освіти** (його мети, орієнтирів, компетентнісного потенціалу, обов'язкових результатів навчання учнів та вимог до соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>).

2. Реалізація у 6–9 класах **навчального предмета «Основи здоров'я»**; у 5-х та у 6-х пілотних класах – чинних модельних навчальних програм для 5–6 класів нової української школи (НУШ) з **інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут»**; **навчальних предметів «Культура добросусідства»** та **«Етика»**, **предметів морального спрямування**, зокрема **«Вчимося жити разом»** та **«Духовність і мораль в житті людини і суспільства»**.

Модельні навчальні програми соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі розміщені на сайті Інституту модернізації змісту освіти у рубриці «Підручники» (<https://cutt.ly/zHBhzpx>).

Навчально-методичні матеріали (модельні навчальні програми, підручники, посібники, розробки уроків, календарно-тематичне планування, практикуми) розміщені на ресурсі Інституту модернізації змісту освіти «Навчально-методична скарбниця. НУШ 5–6 класи» в рубриці «СЗО (ЗБД)» (<https://cutt.ly/MHBfO8z>).

3. Забезпечення адвокації здорового способу життя засобами превентивної освіти, зокрема через реалізацію **здоров'язбережувальних проєктів**, як-от:

– програма профілактики вживання психоактивних речовин «Свідомий вибір» (<https://cutt.ly/KHBegq6>);

– модель здорової школи (загальнонаціональна програма Президента «Здорова Україна» (<https://cutt.ly/HNBkSoq>, <https://cutt.ly/zHBkME4>, <https://nus.org.ua/news/mon-vyznachylo-osnovni-komponenty-zdorovoyi-shkoly/>);

– програма «Школа сприяння здоров'ю» (<https://osvita.ua/school/method/1393/>, <https://cutt.ly/5HBrOLz>);

– програми, проєкти та тренінги із профілактики ВІЛ/СНІДу та ІПСШ «Захисти себе від ВІЛ», «Чесна гра», «Маршрут безпеки», «П'ять уроків захисту від ВІЛ», «ВІЛ/СНІД на робочому місці в закладах загальної середньої освіти» (<http://autta.org.ua/ua/resources/PTNZ/>);

– програма превентивної освіти «Адвокація в профілактичній роботі» (<http://autta.org.ua/ua/Advocacy/>);

– чат-бот «Здоров'я жінки і планування сім'ї» та анонімний чат-бот «Контрацептик» (<https://knowledge.org.ua/kontraceptik-anonimnij-chat-bot-shho-navchaie-pidlitkiv-bezpechnim-stosunkam/>);

– платформа про здорове шкільне харчування «Знаймо» (<https://znaimo.gov.ua/>);

- освітні ініціативи «Супергерої безпеки» та «Супергерої FAST» (<https://cutt.ly/bHBocz0> , <https://ua-uk.fastheroes.com/>);
- заходи з питань мінної безпеки (<https://cutt.ly/rHBsLgw>);
- poradnik від ЮНІСЕФ «Як вчителі можуть говорити з учнями про коронавірус (COVID-19)» (<https://www.unicef.org/ukraine/stories/how-teachers-can-talk-students-about-covid-19>);
- рекомендації щодо розповсюджених онлайн-ризиків та онлайн-безпеки (<https://stop-sexting.in.ua/guide-for-teachers/>);
- Міжнародний проєкт «Діємо для здоров'я» (<https://www.facebook.com/actforhealth.in.ua>).

4. Усвідомлення, що невід'ємною складовою всього освітнього процесу є **виховний процес та формування цінностей**. На сайті Інституту модернізації змісту освіти в рубриці «Освіта» висвітлені кращі практики освітніх закладів України та укладено Банк досвіду виховної роботи із формування здорового способу життя (<https://cutt.ly/cHBWHtu>).

Таким чином, модернізація освітнього процесу в контексті суспільних трансформацій та забезпечення рівного доступу до реалізації якісної здоров'язбережної освіти відбувається:

- шляхом оновлення змісту, форм і методів надання освітніх послуг;
- через упровадження компетентнісного підходу в навчанні;
- засобами зміцнення матеріально-технічної бази;
- внаслідок підвищення рівня професійної компетентності педагогів;
- завдяки активізації роботи методичних об'єднань вчителів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі.

Створення оздоровчого середовища в закладі ЗСО сприятиме реалізації здоров'язбережувальної освіти як ресурсу розвитку здорового демократичного суспільства.